

Sergeant in de sneeuw

Herinneringen aan de aftocht uit Rusland

Door Mario Rigoni Stern

Vertaald en van een nawoord voorzien door Asker Pelgrom

Utrecht/Amsterdam/Antwerpen (De Arbeiderspers, Oorlogsdomein no. 24)

2013

168 blz.

ISBN 9789029587396

€ 22,95

In de roman *Kaputt* van Curzio Malaparte worden dode Russen als wegwijzers gebruikt. De Duitse troepen zetten hen aan het oostfront rechtop in de sneeuw, met de stijfbevoren ledematen wijzend in de goede richting. Dát is een prachtig voorbeeld van waartoe een militair egodocument in staat is. Zelfs als het gaat om een autobiografische roman waarin de grens tussen feit en fictie flinterdun is, zoals in het geval van Malaparte, kan het een krachtig beeld oproepen van een oorlog via sprekende details, zoals diepgevroren menselijke wegwijzers.

Het is opvallend: een flink aantal militaire autobiografieën heeft die visuele kwaliteit. We vinden het terug in Caesars *Oorlog in Gallië*, de *Personal Memoirs of Ulysses S. Grant*, Deneys Reitz' *Commando* en ook Vasily Grossmans weergave van het oostfront in *A writer at War*.

Te denken valt eveneens aan contemporaine werken zoals Colby Buzzells *My war*, Anthony Swoffords' *Jarhead*, Karl Marlantes' *Matterhorn* en recentelijk nog Kevin Powers' *The Yellow Birds*. Om heel begrijpelijke redenen domineren bij dit soort 'filmische herinneren' de Eerste Wereldoorlog en de Vietnamoorlog. Dit waren conflicten waarin het beschrijven van de eigen

traumatische oorlogservaringen onderdeel werd van de verwerking daarvan en de chaos inderdaad vaak werd bezworen in sterke 'beelden'. Wat betreft de Eerste Wereldoorlog springen in het oog *Memoirs of an Infantry Officer* (Siegfried Sassoon), *Undertones of War* (Edmund Blunden), *Goodbye to All That* (Robert Graves), *Le Feu* (Henri Barbusse) en *In Stahlgewittern* (Ernst Jünger). Ook kunnen worden genoemd Frederic Manning, Roland Dorgelès en Georges Duhamel. Wanneer we over de Vietnamoorlog spreken dan vallen déze namen op: Philip Caputo (*A Rumor of War*), Tim O'Brien (*If I Die in a Combat Zone*), R. Mason (*Chickenhawk*) en met name natuurlijk Michael Herr (*Dispatches*). Herr is wel heel erg boeiend in dit verband. Niet alleen schreef hij met *Dispatches* een van de mooiste autobiografieën over Vietnam, maar op basis daarvan werd hij vervolgens (co)auteur van de filmscripts van *Apocalypse Now* (Francis Ford Coppola) en *Full Metal Jacket* (Stanley Kubrick). Daarmee werd Herr de hoofdverantwoordelijke voor hét ultieme beeld dat van de Vietnamoorlog is gaan overheersen, namelijk dat van een oorlog die is gevoerd door militairen die collectief *stoned* waren. Of dit echt zo was, is een ander verhaal.

Een beeld kan zich uitstekend loszingen van de werkelijkheid.

Oorlogsdomein: Mario Rigoni Stern

In Nederland mogen we ons gelukkig prijzen met de Serie Oorlogsdomein van de Arbeiderspers. Daarin verschijnen dit soort militaire egodocumenten al jaren, in goede vertalingen. Daaronder bevinden zich vele klassiekers die hierboven zijn aangestipt. Als No. 24 in de serie Oorlogsdomein is recent verschenen *Sergeant in de sneeuw*. Herinneringen aan de aftocht uit Rusland. Het is geschreven door Mario Rigoni Stern, die als Italiaans onderofficier meevocht met de Duitsers aan het oostfront in 1942-1943. De uitgave is uitstekend verzorgd. De vertaling door Asker Pelgrom is van hoge kwaliteit en zijn nawoord is verhelderend. *Sergeant in de sneeuw*, dat het midden houdt tussen een *mémoire* en een roman op basis van de ervaringen die in dagboeken van Rigoni Stern werden vastgehouden, valt in tweeën uiteen. *Het Steunpunt*, het eerste deel, behandelt het dagelijkse leven in de stellingen rondom de rivier de Don. De Italianen zaten daar ingegraven en ze vochten er zowel tegen de Russen als de luizen, en misschien wel in de eerste plaats tegen die insecten. Daarna volgt *In de tang*, het verslag van de terugtocht uit Rusland. Dát levert een ware hellevaart op, over de ijskoude steppes, met temperaturen vér onder het vriespunt, dagen zonder eten, flankaanvallen van Russen en dorpen waar men zich doorheen moest vechten om maar niet afgesloten te raken. De inmiddels tot sergeant-majoor bevorderde Rigoni Stern

nam daarbij nood-gedwongen het commando van zijn eenheid over. Hij werd daarmee (mede)verantwoordelijk voor de terugkomst van de eenheid. Steeds weer kreeg hij dan ook dezelfde vraag voor zijn voeten geworpen: 'majoor, we komen toch wel thuis'? Naarmate de tocht vorderde namen de ontberingen alleen nog maar toe. Steeds meer wapens weigerden dienst door de kou. Ook soldaten zelf bleven liggen in de sneeuw, uitgeput, vrijwillig wachtend op hun einde. Stern zelf redde zich, maar als een van de weinigen. Hij kon na de slopende reis de witte dodenwereld achter zich laten.

Natuur, vervreemding en erg veel polenta

Het boeiende van deze moderne *Anabasis* is dat de gevechten, de barre kou en de honger niet hét hoofdthema vormen van het boek. Op elke pagina zijn ze uiteraard wel aanwezig. Er zijn lange beschrijvingen van de beschietingen, en ook van nabij gevechten in de sneeuw, als weer eens een dorp moest worden gezuiverd om een doortocht te forceren. Maar ze vormen een gegeven, een dreiging, een onderdeel van het leven. Dat leven zelf, méér dan het overleven, is het hoofdthema van *Sergeant in de sneeuw*. Stern schreef over de kameraadschap in de schuilnissen, de slechte grappen en angst, de afkeer van de hoge echelons, het voortdurend zoeken naar nieuwe slaapplekken, het zingen in Italiaans dialect, het koken van polenta en de oeverloze discussies over de juiste wijze van bereiden van dat gerecht. De stelling dat militairen in de eerste plaats voor

elkaar vechten en voor hun eigen eenheid, wordt hier op elke pagina bevestigd. De hogere doelen, de morele verantwoordelijkheden en de operationele en tactische plannen raakten geregeld uit beeld. Het fascinerendst is nog wel dat Rigoni Stern hierbij het leven in het desolate witte steppelandschap in Rusland en het onherbergzame Noord-Italië op elkaar betrok in subtiele beeldende associaties. Mario Rigoni Stern kwam uit Asiago, uit de bergen boven Venetië. Het berglandschap daar, de kou en ook het soort mensen klonken in Rusland door. Maar niet als uiting van heimwee; eerder als een basis om het leven aan het oostfront te kunnen begrijpen en te beschrijven. Het was het kader van waaruit Stern waarnam en dacht. De huizen (*izba's*) en schuilholten, waarin hij en zijn manschappen voortdurend bescherming zochten voordat men verder trok, riepen bij hem bijvoorbeeld herinneringen op aan de berghutten die hij kende uit Noord-Italië. Waarschijnlijk daarom ook kende hij helemaal geen haat tegen de Russen. Stern begreep hun leven wel, en hun strijd. Van een afstandje Russische militairen opmerkend, noteerde hij droog: 'Ik keek naar ze zoals je vanaf een wandelpad naar een boer kijkt die op zijn land hout sprokkelt'. Hem viel op dat de Russen en Italianen soms zelfs eten voor elkaar achterlieten als ze van stellingen wisselden. Dit tilt het boek ver uit boven de normale oorlogsautobiografieën. *Sergeant in de sneeuw* is een boek van een vervreemde die elk hoger doel is kwijtgeraakt, maar wiens vervreemding, verbazing én empathie alles en iedereen is gaan

gelden, of het nu de Italiaanse kameraden zijn, de Russen, de eekhoorns, of het landschap in het algemeen. De natuur was dan ook nooit echt hels bij Stern, zelfs niet in het winterse Rusland van 1942-43. Het was evenmin paradijselijk. De natuur was domweg. Dat was zo in Italië, en nu weer in Rusland.

Daarom is het einde van dit boek zo aangrijpend. De ellende was inmiddels zó groot geworden dat het hem – zelfs hem – allemaal niets meer deed. De gruwelen tegen de bevolking noteerde hij nog slechts terloops. Hij hielp geen gewonden meer. Het eigen leven, de volgende *izba* en het bijna hallucinerend doorlopen telden alleen nog. De dehumanisering was compleet. Stern en zijn soldaten waren animalistisch geworden; zoals de natuur óók kon zijn.

Le style c'est l'homme

We hebben hier dus niet van doen met een auteur die was gefascineerd door geweld en oorlog, noch met een antimilitarist en al evenmin met een gevoelige poëet die verduwd was geraakt in een gruwelijke wereld. Stern schreef vooral een ingetogen *modern* boek over de oorlog aan het oostfront, waarin alles heel sober en onopgesmukt wordt verteld; aftastend bijna. Het contrast tussen Mario Rigoni Stern en zijn landgenoot Curzio Malaparte, die beiden over hun belevenissen aan het oostfront schreven, kon wat dit betreft niet groter zijn. Malaparte was als historisch persoon boeiender dan Stern. Of moeten we zeggen: als *personage*? Want Malaparte was een acteur in zijn eigen toneelstuk. De opportunist was

achtereenvolgens revolutionair, fascist, antifascist, gevangene van Mussolini, gerehabiliteerd als waarnemer aanwezig bij de Winteroorlog tussen Finland en Rusland en ooggetuige van de Duitse veldtocht in Polen en Rusland, om daarna doodleuk op te trekken met de geallieerden tijdens de bevrijding van Italië. De kleurrijke poseur was de man van de grote daden én de grote woorden. Malaparte belichaamde de theatrale kant van Italië. Geregeld wist hij zijn evenwicht dan ook niet te bewaren op het slappe koord dat gespannen staat tussen feit en fictie. Dat blijkt wel uit zijn boeken over zijn oorlogservaringen, zoals *Kaputt* en *La Pelle*, die eerder al in de serie

Oorlogsdomein verschenen. Mario Rigoni Stern vertegenwoordigde een heel ander Italië. De Noord-Italiaan stond voor helderheid en precisie. Zijn 'beelden' zijn veel ingetogener dan die van Malaparte. Ze betreffen het zingen – onder vuur – van liederen uit Piemonte; de ervaring van 'het moment' tijdens gevechten in een sneeuwstorm; de totale vervreemding van het eigen lichaam in de oorlog; het herinneren in 'flitsen', vergelijkbaar met de artillerie-inslagen; het voortploeteren op de toendra. Men zou verwachten dat dit misschien niet op waarde werd geschat in Italië toen het boek verscheen in 1953. Niets is minder waar. De eerste druk van *Sergeant in de sneeuw*, uitgege-

ven door Einaudi, was een succes. Het werd onmiddellijk als iets bijzonders herkend. Dat is het ook. Het is fantastisch dat wij in Nederland kennis kunnen nemen van een verstilde stem van het oostfront, die wel heel beeldend schreef, maar géén schreeuwerige beelden nodig had. Bij Stern vinden we geen menselijke wegwijzers in de sneeuw. Hij schreef over de invloed van het ongenaakbare landschap op de mens en over de stilstaande tijd in de fraaie onverbidelijke witte natuur in oorlogstijd. Mario Rigoni Stern schreef een militaire *Winterreise*.

Drs. H. de Jong, NLDA

Schrijft u een gastcolumn in de Militaire Spectator?

De redactie van de *Militaire Spectator* daagt de lezers uit een gastcolumn te schrijven. Het thema is vrij, maar moet passen binnen de formule van het tijdschrift.

De boodschap moet relevant zijn voor de lezers.

Het moet gaan om een gefundeerde eigen mening, om een logisch opgebouwd betoog en de feiten moeten kloppen en verifieerbaar zijn.

Ten slotte: uw bijdrage mag maximaal duizend woorden tellen. U kunt uw bijdrage sturen naar de bureau-redactie (zie colofon). De redactie wacht reacties met belangstelling af.

De hoofdredacteur

